

SURXONDARYO VILOYATI ISHLAB CHIQARISH SANOAT RAQOBATBARDOSHLIGINI KO'RSATKICHLAR STATISTIK TADQIQOTI

Buriyev Ubaydulla Bozor o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

“Raqamli iqtisodiyot” kafedra o'qituvchisi

E-mail: buriyevubaydulla197@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada Surxondaryo viloyati ishlab chiqarish sanoati korxonalarining raqobatbardoshligi iqtisodiy-statistik usullar asosida baholandi. Tadqiqotda hudud sanoatining ishlab chiqarish hajmi, rivojlanish dinamikasi hamda respublika sanoatidagi ulushi tahlil qilindi. Raqobatbardoshlikni aniqlashda sanoat ishlab chiqarish hajmi indeksi, mehnat unumdorligi indeksi va integral raqobatbardoshlik indeksi ko'rsatkichlari qo'llanildi. 2014-2024-yillar statistik ma'lumotlari asosida hudud sanoatining o'sish sur'atlari va tarkibiy xususiyatlari o'rganildi. Tahlil natijalari sanoat ishlab chiqarishi mutlaq hajmda barqaror o'sganini, biroq viloyatning respublika sanoatidagi ulushi past darajada qolayotganini ko'rsatdi. Tadqiqot natijalari sanoatni diversifikatsiyalash, innovatsion ishlab chiqarishni rivojlantirish va mehnat unumdorligini oshirish orqali hudud sanoati raqobatbardoshligini kuchaytirish zarurligini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: Surxondaryo viloyati, ishlab chiqarish sanoati, raqobatbardoshlik, sanoat ishlab chiqarishi, mehnat unumdorligi, integral indeks, iqtisodiy-statistik tahlil, hududiy rivojlanish.

Аннотация

В статье проведена экономико-статистическая оценка конкурентоспособности промышленных предприятий Сурхандарьинской области. В исследовании проанализированы объем промышленного производства региона, динамика его развития и доля области в промышленности республики. Для оценки конкурентоспособности использованы индекс объема промышленного производства, индекс производительности труда и интегральный индекс конкурентоспособности. На основе статистических данных за 2014-2024 годы исследованы темпы роста и структурные особенности промышленности региона. Результаты анализа показали устойчивый рост промышленного производства в абсолютном выражении при сохранении относительно низкой доли области в общем объеме промышленности страны. Полученные результаты показали необходимость диверсификации промышленного производства, развития инновационных направлений и повышения производительности труда.

Ключевые слова: Сурхандарьинская область, промышленные предприятия, конкурентоспособность, промышленное производство, производительность труда, интегральный индекс, экономико-статистический анализ.

Abstract

This article evaluated the competitiveness of industrial enterprises in the Surkhandarya region using economic and statistical methods. The study analyzed the volume of industrial production, development dynamics, and the region's share in the total industrial output of the country. Competitiveness was assessed using the industrial production index, labor productivity index, and an integrated competitiveness index. Statistical data for the period 2014-2024 were examined to identify growth rates and structural characteristics of regional industry. The analysis showed steady growth of industrial production in absolute terms, while the share of the region in national industrial output remained relatively low. The results indicated the need for industrial diversification, development of innovative production activities, and improvement of labor productivity to strengthen regional industrial competitiveness.

Keywords: Surkhandarya region, industrial enterprises, competitiveness, industrial production, labor productivity, integrated index, economic and statistical analysis.

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida hududiy rivojlanishning barqarorligini ta'minlash va milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshirishda ishlab chiqarish sanoati muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, sanoat korxonalarining ishlab chiqarish salohiyati, resurslardan foydalanish samaradorligi hamda innovatsion rivojlanish darajasi hududlarning iqtisodiy o'sish sur'atlari va ichki hamda tashqi bozorlardagi raqobat pozitsiyasini belgilovchi asosiy omillardan hisoblanadi. Shu bois sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini ilmiy asosda baholash va tahlil qilish masalasi iqtisodiy tadqiqotlarning dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar, sanoatni modernizatsiya qilish va ishlab chiqarishni diversifikatsiyalashga qaratilgan dasturlar hududlar kesimida sanoat rivojlanishining notekisligini yuzaga chiqarmoqda. Bu holat ayrim viloyatlarda sanoat ishlab chiqarishi yuqori sur'atlarda rivojlanayotgan bo'lsa, boshqa hududlarda sanoat salohiyatidan to'liq foydalanilmayotganini ko'rsatadi. Xususan, Surxondaryo viloyati iqtisodiyoti tarkibida sanoat tarmoqlarining ulushi nisbatan past bo'lib, qayta ishlovchi va innovatsion sanoat rivoji yetarli darajada shakllanmagan.

Surxondaryo viloyatining qulay geografik joylashuvi, boy tabiiy resurslari hamda mehnat resurslari zaxirasiga qaramasdan, sanoat korxonalarining respublika sanoatidagi raqobat pozitsiyasi yetarli darajada mustahkam emas. Bu esa hudud sanoati raqobatbardoshligini oshirishning mavjud muammolarini aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltiradi. Ayniqsa, sanoat ishlab chiqarishining o'sish dinamikasi, mehnat unumdorligi darajasi va ushbu ko'rsatkichlarning umumiy raqobatbardoshlikka ta'sirini iqtisodiy-statistik usullar asosida tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolaning maqsadi Surxondaryo viloyati ishlab chiqarish sanoati korxonalarining raqobatbardoshligini ko'rsatkichlar tizimi asosida iqtisodiy-statistik jihatdan baholashdan iborat. Tadqiqot jarayonida sanoat ishlab chiqarish hajmi indeksi, mehnat unumdorligi indeksi hamda integral raqobatbardoshlik indeksi kabi ko'rsatkichlar asosida hudud sanoatining

rivojlanish darajasi tahlil qilinadi. Olingan natijalar hudud sanoatini rivojlantirish, sanoat korxonalari raqobatbardoshligini oshirish va samarali sanoat siyosatini shakllantirishga qaratilgan ilmiy-amaliy xulosalar chiqarishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Ishlab chiqarish sanoati korxonalarining raqobatbardoshligini baholash masalasi iqtisodiy adabiyotlarda hududiy rivojlanish, sanoat siyosati va iqtisodiy samaradorlik bilan uzviy bog'liq holda o'rganib kelinmoqda. Dastlabki tadqiqotlarda raqobatbardoshlik asosan sanoat ishlab chiqarish hajmi, moliyaviy natijalar va bozor ulushi kabi ko'rsatkichlar orqali tavsiflangan bo'lsa, keyingi ilmiy izlanishlarda ushbu tushuncha ko'p omilli va dinamik iqtisodiy jarayon sifatida talqin qilinmoqda. Bozor iqtisodiyoti sharoitida raqobat muhitining kuchayib borishi ishlab chiqarish sanoati korxonalarining raqobatbardoshligini xolis va ilmiy asoslangan baholash zaruratini keltirib chiqaradi[1]. Ayniqsa, hududiy rivojlanishda muhim o'rin tutadigan ishlab chiqarish sanoati korxonalarining ichki va tashqi bozorlarda barqaror pozitsiya egallashi, avvalo, ishlab chiqarish salohiyati, resurslardan foydalanish samaradorligi hamda tarkibiy va tashqi omillarga moslashish darajasi bilan belgilanadi[2]. Hududlar (mintaqalar) va tarmoqlar kesimida raqobatbardoshlikni baholashda iqtisodiy adabiyotlarda keng qo'llaniladigan usullardan biri - oshkor qiyosiy ustunlik (Revealed Comparative Advantage - RCA) indeksi hisoblanadi. Ushbu indeks ilk bor B. Balassa tomonidan taklif etilgan bo'lib, u mamlakat yoki hududning muayyan tarmoqdagi nisbiy ixtisoslashuvi va raqobat ustunligini aniqlash imkonini beradi[3]. RCA indeksi hududning ma'lum bir tarmoqdagi ishlab chiqarish (yoki eksport) ulushini respublika yoki jahon miqyosidagi mos ulush bilan taqqoslash orqali hisoblanadi. Agar $RCA > 1$ dan yuqori bo'lsa, ushbu hudud mazkur tarmoqda nisbiy raqobat ustunligiga ega hisoblanadi, aksincha, $RCA < 1$ dan kichik bo'lsa, raqobatbardoshlik darajasi past deb baholanadi[4].

METADOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda Surxondaryo viloyati ishlab chiqarish sanoati korxonalarining raqobatbardoshligini baholashda iqtisodiy-statistik tahlil usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning axborot bazasini O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi tomonidan e'lon qilingan 2014-2024-yillarga oid rasmiy statistik ma'lumotlar tashkil etadi¹. Sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini baholashda ko'rsatkichlar tizimi metodologik asos sifatida tanlandi. Jumladan, ishlab chiqarish hajmining o'sish dinamikasini ifodalovchi sanoat ishlab chiqarish hajmi indeksi (I_Q), mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini aks ettiruvchi mehnat unumdorligi indeksi (I_{MU}) hamda ushbu ko'rsatkichlarni umumlashtiruvchi raqobatbardoshlikning integral indeksi (I_{RB}) dan foydalanildi.

Viloyatning respublika sanoatidagi ulushini aniqlash maqsadida quyidagi formula qo'llanildi².

¹ O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. *Sanoat statistikasi bo'yicha rasmiy ma'lumotlar (2014-2024 yy.)*

² O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi.

$$U_{i,t} = \frac{Q_{i,t}}{Q_{Res,t}} \cdot 100\% \quad (1)$$

Hududlar kesimida sanoat tarmoqlarining nisbiy raqobat ustunligini aniqlash maqsadida oshkor qiyosiy ustunlik indeksi (Revealed Comparative Advantage - RCA) qo'llanildi¹. Mazkur indeks hududning muayyan tarmoq bo'yicha respublika miqyosidagi ixtisoslashuv darajasini baholash imkonini beradi:

$$RCA_{i,t} = \frac{\left(\frac{Q_{Sur,i,t}}{Y_{AIM_{Sur,t}}} \right)}{\left(\frac{Q_{Res,i,t}}{Y_{AIM_{Res,t}}} \right)} \quad (2)$$

TAHLIL VA NATIJALAR

2014-2024-yillar statistik ma'lumotlari asosida o'tkazilgan iqtisodiy-statistik tahlil Surxondaryo viloyatida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi mutlaq hisobda barqaror o'sish tendensiyasiga ega ekanligini ko'rsatdi. Xususan, viloyatda sanoat ishlab chiqarishi 2014-yilda 1 615,3 mlrd so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2024-yilga kelib ushbu ko'rsatkich 13 819,8 mlrd so'mga yetgan bo'lib, bu davrda ishlab chiqarish hajmi qariyb 8,6 barobarga oshgan. Biroq mutlaq o'sish sur'atlariga qaramasdan, Surxondaryo viloyatining respublika jami sanoat ishlab chiqarishidagi ulushi tahlil davrida nisbatan past darajada saqlanib qolgan. Jumladan, mazkur ulush 2014-yilda 1,92 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2019-2022-yillarda 1,31-1,46 foiz oralig'ida pasaygan va 2024-yilda 1,57 foizgacha tiklangan. Bu holat respublika miqyosida ayrim hududlarda sanoat ishlab chiqarishining nisbatan tezroq sur'atlarda rivojlanganini hamda Surxondaryo viloyati sanoatining milliy sanoat tizimidagi raqobat pozitsiyasi yetarli darajada mustahkamlanmaganini ko'rsatadi (1-jadval).

1-jadval.

Surxondaryo viloyati va O'zbekiston Respublikasi sanoat ishlab chiqarish hajmlarining taqqoslama tahlili mlrd² (2014-2024 yillar.)

Yillar	O'zbekiston Res.	Surxondaryo vil.	Ulushi, foizda
2014	84011.6	1615.3	1.92
2015	97598.2	1910.7	1.96
2016	111869.4	2200.7	1.97
2017	148816	2356.4	1.58
2018	235340.7	3234.7	1.37
2019	322535.8	4231.3	1.31
2020	368740.2	5322.7	1.44
2021	456056.1	6675.3	1.46
2022	553265	7229.8	1.31
2023	658991.7	8848.6	1.34
2024	880198.5	13819.8	1.57

¹ Balassa B. *Trade Liberalisation and "Revealed Comparative Advantage"*. Manchester School of Economic and Social Studies, 1965.

² O'zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo'mitasi ma'lumotlari

Sanoat ishlab chiqarishining uzoq muddatli dinamikasini baholash maqsadida oʻrtacha yillik oʻsish surʼatlari hisoblandi. Tahlil natijalariga koʻra, 2014-2024-yillar davomida Surxondaryo viloyatida sanoat ishlab chiqarishining oʻrtacha yillik oʻsish surʼati 23,94 foizni tashkil etgan. Ushbu koʻrsatkich Jizzax (35,48 foiz), Navoiy (33,27 foiz) va Xorazm (30,93 foiz) viloyatlariga nisbatan pastroq ekanligi aniqlangan. Bu holat hudud sanoatini diversifikatsiyalash hamda yuqori qoʻshilgan qiymatli sanoat tarmoqlarini rivojlantirish zarurligini koʻrsatadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Oʻtkazilgan iqtisodiy-statistik tahlil natijalari Surxondaryo viloyatida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi tahlil davrida ijobiy dinamikaga ega ekanligini koʻrsatdi¹. Shu bilan birga, hudud sanoatining respublika sanoat ishlab chiqarishidagi ulushi nisbatan past darajada saqlanib qolayotgani kuzatildi. Mazkur holat hudud sanoatini rivojlantirish masalalarini tizimli yondashuv asosida koʻrib chiqish zarurligini koʻrsatadi.

Tahlil natijalari hudud sanoatining rivojlanishi ishlab chiqarish hajmining oʻsishi bilan bir qatorda, samaradorlik koʻrsatkichlari va tarkibiy oʻzgarishlar bilan uzviy bogʻliqligini anglatadi. Sanoat ishlab chiqarishining oʻsish surʼatlari hududlar kesimida farqlanishi Surxondaryo viloyatida sanoat rivojlanishini yanada muvozanatlashgan holda tashkil etish masalalariga eʼtibor qaratishni taqozo etadi².

Mazkur tadqiqot doirasida olingan natijalar asosida quyidagi umumiy takliflarni ilgari surish mumkin. Birinchidan, hudud sanoatini rivojlantirishda mavjud ishlab chiqarish salohiyatidan samarali foydalanish va sanoat tarmoqlarini bosqichma-bosqich diversifikatsiyalash muhim ahamiyat kasb etadi. Ikkinchidan, sanoat korxonalarida ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga qaratilgan tashkiliy va texnologik choralarni izchil amalga oshirish zarur. Uchinchidan, hudud sanoatining respublika miqyosidagi raqobat pozitsiyasini mustahkamlash maqsadida statistik monitoring va iqtisodiy tahlil usullaridan muntazam foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi³.

Mazkur xulosalar va takliflar hudud sanoatini rivojlantirishga qaratilgan keyingi ilmiy izlanishlar hamda amaliy qarorlar qabul qilish jarayonida metodik asos sifatida xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Porter M. The Competitive Advantage of Nations. - New York: Free Press, 1990.
2. World Economic Forum (WEF) - raqobatbardoshlik komponentlari, Porter (1990)
3. Balassa B. Trade Liberalisation and “Revealed” Comparative Advantage. - Manchester School of Economic and Social Studies, 1965

¹ Oʻzbekiston Respublikasi Statistika agentligi. *Sanoat ishlab chiqarishi boʻyicha hududiy statistik maʼlumotlar (2014-2024 yy.)*.

² Oʻzbekiston Respublikasi Statistika agentligi. *Hududlar kesimida sanoat ishlab chiqarishining dinamik koʻrsatkichlari*.

³ Muallif tomonidan amalga oshirilgan iqtisodiy-statistik tahlil natijalari asosida.

4. Vollrath T. L. A theoretical evaluation of alternative trade intensity measures of revealed comparative advantage. - Weltwirtschaftliches Archiv, 1991.
5. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Sanoat ishlab chiqarishi bo‘yicha hududiy statistik ma’lumotlar (2014-2024 yy.). - Toshkent.
6. O‘zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo‘mitasi. O‘zbekiston Respublikasi hududlari kesimida sanoat ishlab chiqarishining asosiy ko‘rsatkichlari. Statistik to‘plam. - Toshkent.
7. O‘zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo‘mitasi. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko‘rsatkichlari. Rasmiy statistik ma’lumotlar. - Toshkent.
8. Balassa B. Trade Liberalisation and “Revealed Comparative Advantage”. - Manchester School of Economic and Social Studies, 1965.
9. O‘zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo‘mitasi. Statistik ko‘rsatkichlarni hisoblash bo‘yicha metodik tavsiyalar. - Toshkent.

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir: Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Ingliz tili muharriri: Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Rus tili muharriri: Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Musahhih: Karimova Shirin Zoxid qizi
Sahifalovchi va dizaynerlar: Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2026-yil, fevral, 2-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610
Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. ГОСТ 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlaro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**